

ТРИЗЕНБІК: REVUE HEBDOMADAIRE: UKRAÏNIENNE: TRIDENT

Число 35 (141), рік вид. IV. 9 вересня 1928 р. Ціна 3 фр. (Prix 3 fr.)

Париж, неділя, 9 вересня 1928 р.

Червона московська влада урочисто проголосила про своє приєднання до Паризького пакта.

Такий наглий зворот большевицької тактики здивував європейську політичну опінію та примушує її роздуматися над тим.

Ще вчора пакт цей для комуністів був «пактом війни», бважався початком світової змови проти СССР, а сьогодні вже Москва виявляє несподівану охоту поставити під ним свій підпис.

Що большевики пристають до пакта не щиро, без жадного наміру його дотримуватися, — це ясно для кожного, — навіть для європейських політиків, що де-який час хотіли вірити в якусь большевицьку мораль та комуністичну еволюцію. Бо ж Москва, як здається, не виконала досі ще ні одного договору, ламаючи всі їх кожного разу, коли могла вона те зробити з певною користю для себе.

Так само дивляться комуністи і на Паризький пакт. Для них цей моральний виступ проти війни не що інше, як ще одна з буржуазних вигадок, в які вони взагалі не вірують. Породжені війною, виховані анархією, тримаються вони організованим розбоєм, нищать всі Божі та людські закони, загинуть — од зброї. Усе це вони самі добре розуміють, і долі своєї не зарікаються.

І коли Москва пристає до пакта Келлога, то це не тому, що СССР має волю одмовитися од війни, як од «знаряддя національної політики», а тому, що большевики хочуть забезпечити себе од того, аби це «знаряддя» не було пристосовано до СССР.

Було і єсть завданням міжнародньої політики московської влади — роздмухувати незагашені згарища в Європі та по цілому світі в

надії, що з того вибухне пожежа світової війни. З цією метою більшовики розкинули всюду та скрізь міцну сітку шпідіажу, підступних агентів, змовної чинності, утримуючи для того легальні й нелегальні партії, товариства, дрібні групки та окремих людей. І робили вони все те, бо вірили, що лише у вогні повтореної великої війни зродиться специфічна революція, яка дасть можливість більшовикам опанувати світом.

Працювали вони над тим увесь час, працюватимуть і далі. Але досі вели вони свою працю під сталою загрозою, що у якогось із близьких чи далеких сусідів увіреється терпець, і він стражді зачне війну але не з ким іншим, як з ССРСР. А більшовики ліпше за кого иншого знають, що для них всяка війна, — сухоподольга чи морська, на заході чи на сході, — тягне за собою загибель ССРСР та похорон комуністичної облуди.

Паризький пакт, як вони гадають, може їх забезпечити з цього боку. Розкладати чуже робітництво, чужу армію та флоту вони будуть і далі, але ніхто не посміє проголосити їм війну, бо ж Паризький пакт обов'язує «догворні сторони вирішувати усі сперечення, якого б вони не були характеру, мирними заходами».

Благородний пакт — Келлога-Бріяна-Чемберленз більшовики надумалися використовувати в той самий спосіб, в який вони використовують вслав'янену Лігу Оборони Прав Людини та Громадянина: Ліга ця надійно обороняє комуністів в Європі, але в ССРСР нікого оборонити не може.

Есть і друга користь, що її можуть придбати більшовики, коли їм дадуть можливість поставити свій підпис під Паризьким пактом. Досі більшовецька держава була і визнана і невизнана иншими державами світу. Нагіть і ті держави, що припустили на власне горе по своїх столицях більшовецьких послів, далеко не всі визнали ССРСР у тих межах, на яких настоювали більшовики. Пам'ятаючи завойовне походження ССРСР та знаючи фактичний стан річей в середині цього ніби то союзу совітських республік, де-які світогі держави визнали ССРСР з оговоркою, що це визнання поширюється лише на ті території, населення яких визнає більшовецьку зладу.

Ця оговорка зводить цілий ССРСР до його великоруської частини, а саме — до РСФСР. Пристаючи до Паризького пакту, більшовики лестять себе надією, що ця оговорка піде в непам'ять і що вони з моменту підпису стануть в очах цілого світу справедливими представниками на цей раз уже цілого ССРСР.

Коли б це сталося, то назверх, в очах світа, а особливо його ди-

пломатичних представників, ціла боротьба України, Кавказа то-що могла б стати внутрішнім ділом ССРСР, до якого змішуватися було б — згідно з дипломатичними традиціями — неможливим.

Цю сторону большевицької тактики запримітила вже емігрантська російська преса, заявивши, що хоч, мовляв, большевики й «недостойная власть», але вони достойно клопочуться за інтереси єдиної Росії.

Не перейшло це, однак, непомітним і для європейської політичної opinii. Дипломатичні канцелярії, звичайно, до пори — до часу переховують тайну думок своїх шефів. Вислочлюються поки ще лише менше відповідальні люде. Але навіть такий великий приятель большевиків, як відомий французький політик де-Монзі, і той цими днями пустив у Женеві на адресу большевиків та росіян взагалі гостру шпильку, що ідея федерації далеко не вирішує всіх питань в ССРСР, бо там справа йде про повну сепарацію.

Цей бік справи з'являється для нас, українців, найбільше важливим, бо рутину та традиція, як то ми не раз відчували вже на собі, велика сила серед європейських народів і серед європейських політиків.

Вся наша праця за кордоном—урядова і громадська, без розділу партій, — за останніх десять літ спрямована була на те, щоб зламати цю рутину і цю традицію. Багато де-чого нами зроблено, але багато ще й залишилося зробити.

У черговому завданню — не дозволити большевицьким окупантам говорити од імені нашої порабованої ними держави — мусимо ми всі йти дружніми рядами, як то було у нас в таких випадках завжди неписаним законом.

Уряд УНР уже розпочав боротьбу, нотифікуючи усім державам свій рішучий протест проти спроби большевиків фальшовано представляти перед світом Україну. Громадянство зробить також те, що йому наказує національний обов'язок його.

Літературні спостереження.

V.

І на наддніпрянській Україні і в Галичині за останніх часів вийшло де-кілька більших оповідань, присвячених військовим подіям. З поміж них оповідання, що вийшли по-за межами СРСР., беруть переважно сюжетом боротьбу за національне визволення, письменники-ж наддніпрянські, обминаючи все, що стосується боротьби національної, зупиняються виключно на боротьбі соціальної чи політичній, починаючи од перших заколотів у царській армії, кінчаючи боями большевиків за владу проти ворога, якого автор часто і не називає — отже може і проти української армії.

Знаючи становище письменства в СРСР, не можемо ще тому дивуватися. Можливо що де-якого з наддніпрянських письменників маються написані і оповідання, присвячені боротьбі за визволення та лежать вони тим часом поховані десь по схованках. Але з жахом треба дивуватися що серед наддніпрянських авторів знаходяться такі як Романович-Ткаченко, що словами своїх улюблених героїв (Чебрець-зілля) бідкається «на страшні події» з приводу того, «що польське військо почало тиснути червону армію до Києва». Знає-ж ця радянська раба, що на Київ йшли власне не поляки, а українське військо, лише за допомогою поляків, а в неї не вистало совісті, хоч мовчати за ті події як-що вона вже не сміла висловити прагди.

Мимо усіх цих різниць в темі, в поглядах та співчутті авторів до тієї чи іншої сторони, військові оповідання, як галицькі так і наддніпрянські позначаються двома загальними їм рисами. Поперше усі вони не дають повного малюнку тієї боротьби, яку мають темою; герої їхні, не чільні люди, що стоять на кермі, а середні, часом, дрібні діячі; описують вони не ті важливіші події, що мали вплив на кінець боротьби, а лише дрібніші військові події, яких з ті часи було багато.

Треба думати, що повного широкого змалювання визвольної війни ми ще й не можемо дождити од наших письменників; багато про ті, великої ваги події, що відбулися, залишається ще невідомим і не може бути досліджено; не можлива ще і об'єктивна оцінка такого близького та болючого минулого. На такі значніші історичні романи з часів останнього десятиріччя ще прийде час згодом.

Другою загальною рисою наших військових оповідань, з погляду мистецького виконання, є те, що вони усі занадто наслідують фактам, як їх перебув чи бачив автор; в цих оповіданнях замало вигадки, творчості. У великих історичних романах того типу, що ось-но згадувано, ще могла-б мати рацію така цілкомита вірність фактам, бо зміна головніших фактів могла-б викликати сумніви що-до правдивості освітлювання історичної епохи чи з'явища, та й у таких творах автори роблять вибір потрібних для їхньої мети фактів зпоміж безлічи фактів, які подає історія. Письменник-же, що малює дрібні, щоденні військові

сутички, рядових військових людей, як і кожен інший не військовий белетрист, має своїм першим завданням виворити певні типи, окреслити певні настрої людей в обставинах того життя, серед якого відбуваються списані ним події, себ-то в обстанові війни та політичної боротьби, а для цього мистецька вигадка може бути не тільки корисною, а й необхідною. Додаючи такі події, які виразніше виявляють характерні прикмети списаних людей чи часу, письменник краще їх окреслює, робить їх образ яскравішим і тим збільшує їх внутрішню правдивість, уґрунтовує своє освітлення, дарма, що в дійсному випадку, який він ужив канею свого оповідання, тих подій не було, а підкреслені автором риси не виявлялися. Заразом белетрист виключає з оповідання усі ті факти, які, хоч і трапилися в дійсності, та нічого не додають до розуміння дієвих людей чи обставин і тому будуть для оповідання зайвими, бо при більшій їх кількості вони могли-б тільки зменшити вражіння читачів. Так напр., може ніхто з тих людей, хто викликав в уяві Гоголя тип Івана Никифоровича, не ставляв гусячого хліву на межі сусіди, якого вилаяв гусакom; і, може, ніхто з тих, хто був для Гоголя зразком Івана Івановича, не підпилював у ночі того хліву, та для обох їх ці вчинки цілком природні, відповідають їх вдачі та звичаям і обиклотям того суспільства, до якого вони належали, і Гоголь додав їх постатям ще більшої виразности та правдивости, вигадавши таку пригоду.

Цілком зрозуміло, що жаден з видатніших творів світових не є незмінним переказом дійсних подій, бо в світі є дуже небагато типових людей, а ще менше типових подій. Белетристичний твір не повинен бути фактично правдивим; од нього вимагається тільки внутрішня правда, щоб ті факти і настрої, які в ньому змальовані, були психологічно та соціально можливі, відповідали вдачі героїв та прикметам часу.

Вигадка, власне, і відріжняє працю белетриста від праці мемуаристів, і ті з наших військових письменників, яким було-б шкода щось змінити в дійсних, хоч і дрібних фактах, що належать до подій нашої визвольної війни, зробили-б відповідніше, переказавши ті події не в формі оповідання, а в формі мемуарів. Переказ про події у формі мемуарів, сполучений з найменуванням людей їх дійсним іменем, з зазначенням місця й часу, де і коли вони відбувалися, здавався-б читачеві більше вірогідним, так наче-б задокументованим. Не можна було-б тоді закидати авторові і брак вигадки і те, що він переказує усі факти поряд і такі, що не дають нічого ні для з'ясування теми, твору, ні для окреслення вдачі дієвих осіб. У споминах і такий спогад може бути навіть дуже цінним, як матеріял майбутньому історикові, який працюватиме в обсягу фактів саме такого гатунку.

Врешті мусимо сказати, що мимо того, що де-які з наших військових оповідачів, напр. «Курилася доріженька» Романа Купчинського, досить яскраві, написані багатою мовою, всеж таки брак вигадки та оброблення є їхньою загальною хібою. Де-в-кого претокольність фабули відбивається і на мові, як трапляється часом (не скрізь) у Лещука («Криваві сліди»). Це безперечно ослаблює вражіння його

твору, а шкода, бо у Лещука є й щире почуття і відносно досить глибоке розуміння перебутого. Йому варто попрацювати над своєю технікою. Ще виразніше ця хиба у Качури.

Зазначивши, як головну хибу наших військових оповідань, брак вигадки, мусимо сказати, що не маємо права гостро докоряти за це нашим письменникам. Перед ними, як і перед нами, раптом встали грізні події нечуваної війни та нечуваних внутрішніх катаклізмів, загибель у страшних боях, руїна мільйонів людей, знущання над усіма, віками людьми виплеканими ідеалами, насильство, якому давно не було прикладів, ламалися зєиклі відносини, звиклий гад і старі держави... Усі ті сильні вражіння відбірали рівновагу в людей усіх напрямків і ніхто з сучасників не мав сили цілком осєідомити та втілити в образи єсе те, що діялося у хаосі боротьби.

А в додаток єйськові події раніше ніколи не буєвали темою нашого письменства. Воно віродилося в нових формах з Котляревським. Війна та єйськові події доєший час мало цікавили і наше громадянство і наше письменство, і в ньому немає традиції оброблювання єйськових тем. Тому єйськові теми були для нашого красного письменства новими і незвиклими, не витворилася у нас тоді техніка їх оброблення, а в обставинах, коли валилися євіти, вражіння, що йшли з війною, не могли так зразу відбитися в душах письменників в глибокі та повні образи.

Лише у тому євітовому огні, що зняєся з війною, коли українцям довелосєя зазнати стільки (ще більше як за мирних часів) утисків, погорди, образ, катування від усіх сусідів, з яких кожен вимагав од нас нашої крові на свою оборону, а за неї дякував глумом, кожен ставився до нас з підозрінням та ненавистю і катував нас без жадної причини, — лише тоді з'євилися ці образи.

У таких умовах витворився тип відданного Україні до смерти українського військового борця за волю рідного краю. Письменники наші відчули й показали цей тип. Сильно та яскраво горить в цих образах почуття любови до рідного краю, але ще маємо право бажати од наших письменників більше повного окреслення цього дорогого нам типа та більше поєного окреслення тих чинників, які перешкодили їм досягнути своєї мети. Хиба-ж, наприклад, не могли знесилювати завзяття такі резигнації, які євияєляє Крук-Мазєпинець («Дурні діти») у свого героя Ігоря: «Втрата своєї державности для нас не так велике лихо», бо народові; мовляв, не легче зносити кривду від того, «що та кривда дієтєся під жовтоблакитним прапором». «Бо краще для нас, коли ми валитимемо чужий ворожий капіталістичний устрій і державу й на її руїнах будуватимемо свою селянську робітничу хату» (ст. 118). Крук-Мазєпинець накида такі думки своєму герою, коли він сидить у тюрмі та коли єйськова боротьба вже упала. Мабуть він і сам не розуміє його, можливо навіть що він і поділяє думки свого Ігоря, але факти криком кричать, оскільки такі настрої та думки зашкодили нашій національній справі.

Оддавати перевагу боротьбі з внутрішнім капіталістом супроти справи власної державности тим безпідставніше, що й економічно

людність поневоленого народу тратить більше од визискування чужо-земного переможця, ніж од визискування своїх капіталістів. Навіть і без політичної зверхности чужа могутніша політично та економічно держава має змогу сильно визискувати людність слабшої сусідньої держави. На те є безліч велими сильних засобів: і торговельні умови, і кредити, захоплення промисловости, і натиск на курс, і т. д.

Німецькі соціалісти гаразд розуміють це і для них своєю національна держава та її міць є найважливішими над усе, у нас-це й досі не так.

Давній.

Українські вірування і звичаї, зв'язані з ритуалом похорону.

ВІРА В НЕСМЕРТЕЛЬНІСТЬ ДУШИ.

Як би далеко ми не заходили в історію індо-європейської раси, не можна знайти сліду, щоби люде вірили, ніби зі смертю людини все для неї кінчається. З найдавніших часів люде дивилися на смерть, не як на роспад істоти, — яле як на просту зміну способу існування.

Так само і в віруваннях слов'ян життя людини не кінчиться з її смертю. Про це маємо, каже проф. Грушевський («Історія України-Руси», I, 330), й безпосередні літературні звістки, а ще більше посередніх. Русь, присягаючи на умові 944 р. заклинала себе між иншим, як би не додержала тієї умови так: «да будуть раби в сий вік и в будущій». (Іпат. 33). Це за-кляття, хоч по стилізації умови вкладається в уста християнської Руси, очевидно, уложено відповідно поглядам Руси поганської. Ширше розвиває її погляди Лев Диякон. Русини, каже він, ніколи не віддаються в неволю, скорше себе забивають самі, бо вірують, що забиті ворогами на війні служать на тім світі своїм убивцям. Боячися такої неволі, вони сами себе забивають, не хочачи служити тим, хто їх заб'є. (IX, 8). — Тут, зауважує проф. Грушевський, Лев Диякон де-що помішав: Русь, очевидно, вірила, що раби цього світа будуть рабами і на тім світі, і через те вони не відда-валися в неволю.

В оповіданню арабського письменника X в. Ібн-Фадлана про похорони руського купця один присутній висловлює переконання, що небіжчик по спаленні його тіла переходить просто в рай, а дівчина підчас похорон-ної церемонії бачить в екстазі своїх свояків і свого покійного пана «в гарнім зеленім саду» і чує, як він кличе її до себе. (Гаркавий «Сказ. мусульм. писат. о Славянах и Руссах», Спб. 1870, ст. 99). В цім оповіданню інтересні згадки про посмертне життя людських душ у раю — «в зеленім саду». На віру в посмертне життя вказують також звичаї ховати чи палити з небіжчиком різні його речі — ножики, серпи, огнива, а при багатих похоронах то і волів, і коней, і рабів і навіть жінку небіжчика.

З розповсюдженням християнства звичай палення і загалом знищення річей покійного поволі почав підупадати, але до останніх часів в різних кутках України можна було ще зустрітися з де-якими його пережитками. Трудно сказати, скільки капіталу було таким чином даремно знищено, скільки мусіла терпіти родина покійного від цього знищення накопичених багатств, і наскільки терпів від нього загальний розвиток цивілізації. . . .

Проф. М. Грушевський («Історія України Руси», т. I. с. 330) звертає увагу, що на звичай нищення річей покійного після його смерти, окрім вірування в післясмертне існування, в котрому покійник міг би потрібу-

вати дих річей, могло вплинути також ише вірування, що витікає з давніх ідей магічної сили, яку можна дістати над людиною, заволодівши якоюсь частиною її тіла чи предметом тісно зв'язаним з нею. Той хто заволодів би річами найближчого ужитку покійника, здобув би тим самим магічну силу над ним; тому лояльність для небіжчика наказує знищити, вийняти з уживання найближчі йому предмети, аби над ним не висіла така страшна небезпека.

Не відкидаючи можливості знищення річей дорогих і близьких для покійника в окремих випадках з метою охорони його души від ворогів, що могли би запанувати над нею, заволодівши якоюсь близькою йому річчю, мусимо ствердити, що в похоронному українському ритуалі це міркування відіграє певно незначну роль, і родичі піклувалися головно про те, щоб покійник мав на тім світі все йому необхідне. Ще до недавня в багатьох місцях України в могили кидали пляшку, горілки, тютюн та різні страви, (Етн. Зб. ХХХІІ, 210), виявляючи таким чином незвичайно матеріалістичний погляд на післясмертне існування души.

Але де саме, і як відбувається це друге існування?

З одного боку всім Слов'янам була спільна віра, що предки-діди живуть у своїй колишній оселі, стають тут домовими духами. З другого боку — є переконання, що небіжчики як ми бачили з оповідання Ібн-Фадлана перебувають у «гарнім зеленім саді» — раю. Рай слово праслов'янське і з ним зв'язують слово «ирий», край тепла і світла, куди на зиму летять птахи (Грушевський, згад. тв. I, 336). Не знати, проте, зазначає проф. М. Грушевський, чи воно вже в передхристиянські часи спеціалізовалось для означення того місця, де перебувають небіжчики. Проти цього промовляло би те, що воно і пізніше, за християнських часів, означало взагалі гарну, утішну місцевість, і князі, ставлячи собі двори за містом, називали їх «раями». Отже ця назва ледве чи могла би прикладатися до таких місць веселого життя, як би була технічною для небіжчиків, тим більше, що не мала відтінка блаженного перебування, який має ідея християнського раю. Ідею такого блаженного посмертного життя принесло доперва християнство. В слов'янським світогляді, як зрештою і взагалі в найдавніших народніх світоглядах, не знаходимо ніяких слідів ідей моральної заплати по смерті, контрасту долі добрих і злих. Посмертне життя — це продовження цьогосвітнього. Як ми бачили вище, по поганським поглядам — хто панував на цім світі, пануватиме й на тім, хто був рабом тут — буде рабом і там. Ідея посмертної нагороди чи посмертної кари принесена християнством. Хоч слово пекло (від пекти) — огненне місце — праслов'янське, та своє пізніше значіння прибрало воно, без сумніву, вже під впливом християнства. (Грушевський, там же. Котляревський «О погреб. обыч. языч. славян». Спб. с. 204. 1868).

Звідті і в сучасних народніх віруваннях про тамтой світ, ми зустрічаємося з суперечними, поганськими давнішими і християнськими новішими поглядами.

До давніших поганських вірувань належать сучасні вірування про «довгий шлях» з одного боку і про «вічний спокій» з другого боку, до пізніших християнських, але теж з певною домашньою «еретичних» поглядів (магія і демонологія) належать різні вірування про пекольні кари.

Процес смерті не рідко уявляється народом, як довга дорога, чи то морем, по котрому душа пливе «наввиринки» (Номіс 8237), аж поки не прибивається «а тої бік», де знаходить спокій, то просто довгою дорогою, суходолом, на котрій душа мусить переходити силу різних «митарств» (християнський вплив). Тому, в багатьох місцевостях України, померлим жінкам обортають ноги ганчірками, щоби ходячи по митарствах, «ноги не попекала» (Васильєв «Похор. обряды и повѣрья». К. ст. 1980, VIII, 319), а чоловікам кладуть в трубу шапку і палицю. Сей звичай був дотриманий і при похороні П. Куліша в 1897 р. (Етн. Зб. ХХХІІ, 395).

Вірування про те, що душа по смерті відбуває довгий шлях, повний різних небезпек для неї, дуже давнє, і ми зустрічаємо його уже у давніх Єгиптян, котрі, щоби допомогти душі в її посмертних мандруваннях, клали

в труну спеціального путеводителя по «тому світу», так звану «Книгу Мертвих», найбільш важливі витяги з котрої виписували також на мурах фресках, та статуєтках гробниць. (Рейнах, «Орфей» 44).

Згідно з питагорейською доктриною, яка росповсюджувалася по цілій римській імперії в часи імп. Авґуста, «Божеський віддих» чи інакше «Душа Світу» проникає кожну річ і живить її. Як кожна річ на землі, так і людські душі являються лише частинками цієї світової душі. Але входячи до тіла і змішуючись з ним, душа губить частину своєї божественности, і тому, навіть смерть, відділюючи її від тіла, не може відразу її очистити. Душа мусить пройти довгий час очищення в 1000 років, після котрого вона знову стає чистою, як раніше. Тоді Бог окунає її в Лету, щоб вона забула минуле і відсилає її на землю в друге тіло. (Фереро. «Grandezza e decadenza di Roma». V. 102).

З цієї питагорейської доктрини розвинулося пізніше вчення католицької церкви про Чистилище, а в зв'язку з цим останнім численні вірування, росповсюднені і на Україні, про «ходіння душі по митарствах».

Віра про переселення душ ніколи не була сильна у європейських народів. Не була вона найдавнішою ідеєю і у Аріїв сходу, і гімні Вед, напр., її суперечать. Флюстель де Куланж «La cité antique», 7). Але вона була дуже сильна у давніх Єгиптян, і ще досі сильна у індусів. Цікаво, що сліди її ми все ж знаходимо і в Україні. В с. Тростянець, Снятинськ. пов. вірять, що грішна душа уходить в звірину, у пса, у kota, у вола, у свиню, та у тій звірині мусить покутувати, доки звірина живе. По смерті тої звірини, душа мусить іти або «по нагороду», або — як що ще не спокотувала — то піде далі у другу худобину покутувати. (Етн. Зб. XXXII, 308).

В Ясельському пов. в Галичині росповсюднене вірування в мандрівку душ. Душа за кару іде десь під дерево, чи під яку будівлю, чи під камінь у землю і там покутує. Хто порушить той камінь, чи зітне те дерево, або розбере будівлю, той мусить умерти. Душа може замінитися в дерево чи звіря, нпр. в гадину і т. и. Про покутування душі оповідають Лемки дуже багато легенд. (Етн. Зб. XXXII, 210).

А проте ці вірування в переселення душ не можна визнати за характеристичні для релігійного світогляду нашого народу і носять більш випадковий характер.

Далеко більш характеристичним і росповсюдненим являється вірування в перебування душі після смерті і похорону в могилі разом з тілом, причому могила виступає як місце остатнього і вічного споккою. — «Тоді одпочинемо, як помремо», — каже одна українська приповідка (Номікс 10031). Похоронні звичаї виявляють нам цілком ясно, що коли ховали тіло, то вірили, і вірять ще досі, що ховають разом з ним і щось живе. Тому, власне, кидали в гріб пляшку з горілкою та різні с'ягани, вбрання, тютюн і инше. Тому, в різні поминальні дні, збиралися родичі на могилках, поливали їх вином, запрошували покійників до спільного сніданку, що відбувався тут же. Тому, на Великодні свята на ті ж могилки приходили родичі качати св'ячені яйця, щоб похристосуватися з покійниками, ніби вони могли відчувати радість св'ята. Тому, коли мають підозріння, що хтось був за життя колдуном і зробився після смерті опирем, розривають могилу і пробивають тіло осиноним колом.

В давньому Римі, хоронячи покійника, прощалися з ним і бажали йому, щоб він «був здоровий», і «щоб земля йому була легка», — бажання, що дожило до наших днів, так ніби покійник міг відчувати під землею страждання і задоволення (Флюстель де Куланж, згад. тв. 8).

На надгробку звичайно надписували, що людина там «спочиває», — другий вираз, який дійшов до наших часів, і якому відповідає українська назва небжичка — «покійник». З цього вірування про «спочивок» в могилі виникла потреба самої могили. Душа, яка не мала бй могили, не мала би своєї домівки, не мала би свого житла і споккою. У давніх римських та грецьких письменників, ми довідемося про те, як страшно боялися «юде» в давнину залишитися без могили. Атенці покарали на смерть своїх гене-

ралів за те, що ті після морського бою, врятувавши батьківщину, не подбали, з огляду на дуже злу погоду, поїдбрати і поховати всіх тих, що, забиті, попадали в море. Родичі забитих, думаючи про муки, які повинні були терпіти нещасні душі, позбавлені похорону, з'явилися в жалобі до трибуналу і вимагали кари, — яка й була дана. (Ксенофонт, «Helléniques» I, 7, Фюстель де Куланж, «La cité antique» 12).

Так, і для українського народу, нема страшнішої смерті, як десь у полі чи у лісі, що і тіла знайти не можна — «чи то вовки з'їдять, чи згорить він, чи потоне, а тіла не знайдуть, — то сама вже така смерть є велика кара за гріхи». — «Нехай Бог боронить і сохранив від такої смерті кожного». А в пересерді нерідко і закленьть страшною клятьбою: «Щоб тебе (чи його) і сира земля не прийняла». (Більковській «Смерть, погребеніє і загробная жизнь», К. Ст. 1896, IX, 236). Себ то то — «Щоб ти (чи він) не мав ніколи щастя і спокою в потусторньому життю». — Позбавлена свого життя - могили, душа, починає блукати по світу, шукаючи якогось притулку, і не знаходячи його, натурально робиться злою, починає докучати і з'являтися людям, щоб вони подбали про похорон тіла, — тут треба шукати одну з підстав віри в привиди.

Євг. Опацький.

---

3 життя и політики.

Декрети влади і буденне життя. — «Культурна революція». — В совітській школі. — Алкоголізм. По совітських будинках одпочинку. — Продовження жидівської колонізації.

Вже давним давно відомо, що накази і декрети влади це — одне, а загальне буденне життя — щось цілком инше і відмінне. І не тільки декрети та накази совітської влади, але й усякої иншої. Живе життя йде і розвивається по своїх законах, яких не зміниши урядовими розпорядженнями; воно переробляє і зміняє проекти і заміри влади в щось цілком инше, своєрідне, відповідаюче цілому побутовому і культурному укладу країни. З цього погляду, може, більш важливо і необхідно для вияснення справжніх відносин в країні — слідкувати не так за розпорядженнями і намірами влади, як за тими дрібними фактами і подіями щоденного життя, що відбивають перетворення цих розпоряджень і намірів у конкретних обставинах буденного життя.

Наш черговий огляд і має бути присвячений цим дрібним, буденним фактам совітської щоденности; не будемо ми спинятись на цей раз на питаннях високої політики, на замітках і проектах керуючих совітських центрів; обмежимося другорядними фактами совітської дійсности, спробуємо уявити на підставі даних останніх чисел совітської преси справжнє обличчя буденого совітського побуту.

* * *

Мова має йти про ту культурну революцію і той новий побут, про який так гарно і так багато пише совітська преса, про культурну революцію і новий побут так, як вони виглядають у щоденному житті.

Щоб перевести культурну революцію треба, само собою, насамперед зліквідувати неписьменність, набудувати шкіл, забезпечити їх книжками і учебним приладдям, поставити належно педагогічну частину справи. Про це, як ми знаємо, написано чимало резолюцій, видано досить декретів. А що виходить з усіх цих заходів, хай говорять факти.

«За останні два роки — констатує «Народній Учитель» (число 32 з

8 серпня 1928 року) — шеренга пунктів ліквідації неписьменности скоротилася на 20%. З таким темпом роботи ми, звичайно, ніяк не зможемо за 5 років остаточно ліквідувати неписьменність серед населення. З таким темпом роботи ми по де-яких округах спізнались з остаточною ліквідацією на два роки, а по інших на 8-10 і навіть більше 20-ти років. (Херсонська, Дніпропетрівська, Зиновівська та Полтавська округи).

Треба про те думати, що час можливої ліквідації неписьменности, зважаючи на той стан, в якому пробуває школа, — головний чинник в цій справі, — все таки автором взятий занадто оптимістично. Відомості про це подає те саме число «Народнього Учителя». У совітській школі «постачання палива було таке, що 1927 року доводилося загрівати себе «хуковою» метою 1923-25 року...». «Не кращий стан з помешканням шкіл взагалі. Кільки невеличких і не систематичних обслідів за минулий рік про це свідчать особливо яскраво...». «Справа з обладнанням школи коштами на господарчі видатки, з постачанням підручників і усіма іншими питаннями, од правильного налагодження яких залежить якість нашого виробничого процесу — ще теж не гаразд. В більшості шкіл парті не відновлювались ще з часів «царя Гороха». Кількість учнів в школах збільшується, а кількість парт навпаки зменшується.

Що-до забезпечення совітської школи підручниками і канцелярським приладдям те саме число газети наводить такі дані:

«ДВУ, головний постачальник підручників, плянує видати в цім році (але чи видасть?) підручники, які задовольняють потребу в підручниках всього на 85%. Це загальна недостача; для окремих книжок справа стоїть значно гірше. Наводимо приклад: книжку «Дитячий Рахунок» Голубенка друкуються в кількості 100.000 примірників, а заявок одержано на 259.000 пр. Ще гірше справа охоплення українськими підручниками шкіл профосу і вузів: для профшкіл українських підручників мається всього — 10%, для індустріально-технічних вузів — 14%, для медінститутів — 25% і т. д.». Про стан з паперами і канцелярським приладдям в цьому шкільному році «Нар. Учит.» говорить так: «брак паперу, звычайно, відіб'ється і на постачанні школам зошитів. Але зшитів, безумовно, вистарчить, тільки замість того, щоб подати їх на початку року, їх розподілятиметься за певним пляном протягом всього року. Треба провести також широку кампанію про ошадне витрачання паперу». Формулювання, як бачимо сугубо дипломатична, з якої видно, що зошитів, власне таки, не вистарить.

Але може в цій бідній, позбавленій підручників і канцелярського приладдя, холодній совітській школі стоїть на належній висоті педагогічна сторона? Замість відповіді подамо історію одної акції, яка, правда, не вдалась, але навіть сама можливість з'явлення якої яскравого характеризує совітські шкільні відносини.

На початку травня до «райздоровінспектора» Котовського району прийшов завідувачий семирічкою Погорелов і запропонував йому спільно з лікарем Бененсом перевести огляд всіх учениць його школи «за предмет їхньої непорочности». Коли Златін відмовився це робити, його викликано було до кабінету голови РВК для поясненя. Пан голєва з'явив:

— Я пропоную вам у категоричній формі перевести огляд учениць, щоб встановити їхнє дівочтво. При чім пропоную списки учениць, що втратили дівочтво, передати до РВК, а процес е виліщення втрачених невинних вручити Погорелову. («Вісті Всеукр. ЦК» № 183, з 8 серпня 1928 р.).

В інтересах правди треба одмітити, що совітському педагогу свогого плана в житті перевести не вдалось, але як може бути поставлена школа, де єсть такі педагогі, легко уявити.

Стан школи є найкращим показником культурности. Порожньою фразою лишаються всякі розмови про культурну революцію, поки в такому нужденному становищі перебуває школа. Ось що пише про стан культурности мас Петро Панч в «Народньому Учителі» (№ 31 от 1 серпня 1928 р.).

«Ось уже третій день я спостерігаю населення Дніпропетровська і з жахом помічаю грубість в поведженні міліціонерів на вулиці, офіціантів в ресторанах чи ідальнях і самих робітників зі своїми товаришами. Після першого слова міліціонер вже штовхає в плечі. Коли робітник огризається, йому базгантовно дають стусанів. Це я бачив у ресторанах, робітничих клубах і трамваях... Коли помічається зріст виробництва, піднесеного ентузіазмом робітників, то культура стоїть на місці... Справжнє лихо культури в «Донбасі» це — «получка». Получка панує над усім розумом і побутом робітників і службовців. У день получки надаремно ви будете шукати візника чи авто, у день «получки» — порожні залі клубів, але повні «пивнушкі» і райони міліції. На день получки з'їздяться повії з усіх кінців, як на торжище. Так п'ють в Донбасі. А про становище в Києві «Прол. Пр.» (№ 173 з 27 липня 1928 р.) подає такі відомості: «про загальне збільшення споживання алкоголічних напоїв у нас у Києві свідчать такі дані «держпосередподатку»: у 1925-26 р. р. випущено 149.295 вєдер хлібного вина; 1926-27 р. р. — 249.103, за півріччя 1927-28 р. р. — 244.113 та 900 вєдер ріжних настоянок, тоб то за півріччя 1927-28 р. р. випущено майже стільки, скільки за цілий минулий рік... Місьць, що торгують у Києві міцними напійками, налічується щось із 172 (замість тор.шніх 82)... Поруч зі зростанням споживань алкоголічних напоїв ми помічаємо збільшеня прогулів, нещасливих випадків на підприємствах, на шляхах, на вулиці, збільшеня випадків затримання за хуліганські вчинки, зростань алкоголічних психозів то що».

Який загальний характер носить совітський побут, ця атмосфера, отруєна грубістю і алкоголем, про це дають уяву ті цікаві малюнки з перебування в совітських будинках відпочинку, які в літні місяці в великій кількості місьять совітська преса. Ось будинок відпочинку ім. Фрунзе в Пущі. До нього приїздить студент Київського Політехнікума, член спілки цукровців, Серебрійський Наум. «Поруч з його кімнатою — корпус жінок. Він узяв собі за моду, коли вони ще роздягнені, приходити до їх у «гості»... Як що вони чинили опір, Серебрійський їх ляяв нецензурними словами... На кожную кімнату належить по чотирі товариші, але студентові мало місця і повітря, і він не хоче пускати до себе сусідів... У будинку існує певний порядок їди, але на Серебрійського це не поширюється...». («Прол. Правда», № 180 з 4 серпня 1928 р.). Другий будинок відпочинку — в Межигіррі: «Підчас їди — шумно. Кожного, хто входить до їдальні, ті, що сидять за столами, стрічають дикими вигуками: ого-го-го...» Поводження молоді аморальне. «Сьогодні я захоплююсь одним, а завтра другим», так казала одна з відпочивальниць. А такі роблять з будинку відпочинку — будинок побачень і знайомств. Ще й досі буває, що гукають: «оддай бабу». Партія відпочивальників, повертаючись до дому й зустрічаючи коло Києва човни тих, що їдуть з пляжа або їздять човнами, гукали: «оддай бабу», то що. Перед тим як виїздити з будинку відпочинку «лупком» скликав збори своїх членів, вивісив спеціальне оголошення, зазначивши, хто повинен прийти на ці збори. У списку були й жінки, чоловіки яких тут же відпочивали, і на цьому ґрунті тут були сутички. Про те збори відбулися. Дозволяли собі говорити ріжні непристойності та такі анекдоти розказували, що від них аж голова обертом йшла. А жінки і дівчата, що сиділи тут на зборах, сміялися і наче були дуже задоволені з того». («Прол. Пр.», № 180 з 4 серпня 1928 р.).

Браницький будинок відпочинку на Могилівщині. В ньому трапляється, що завідувачий Мединський відпочивальників криє «матом» («Прол. Прав.», № 182, з 8 серпня 1928 р.).

Чи не досить цих ілюстрацій? Чи не малюють вони в жахливих формах ту «нову» культуру і побут, які таким пишним цвітом розцвітають в совітській Україні? Розцвітають не серед «буржуазії», а серед тих самих трудящих, серед будівничих совітського ладу, які мають вказати Україні нові шляхи. І не приходиться дивуватися, що ті люде, у яких головний зміст їхнього життя складає п'янка і полові експеси, в своїй службовій діяльності можуть себе виявити хіба лише низками рострат і величезним

розвитком бюрократизму. На ці останні теми совітська преса пише давним давно, з злочинствами в цій області провадиться вже довший час ніби уперта боротьба. А проте «віз і ніби там». Людей, що перейняли культуру і новий побут в тих формах, про які згадувано вище, очевидно, не переробити. Рострати і безглуздий розвиток папірової бюрократичної творчости, це такі самі неминучі елементи нового побуту, як алкоголізм і полові ексцеси. Але ми порушимо тему занадто широко, тему, для якої совітська дійсність дає забагато матеріялу, щоб її можна було збути в двох словах. Може згодом на цьому питанню ми спинимося спеціально.

* * *

На закінчення пара уваг з іншої області. Знаючи той інтерес, який викликає справа жидівської колонізації на Україні, не можемо не навести текстуально телеграму Роста, надруковану в 189 числі «Прол. Правди», від 16 серпня 1928 р.:

«Москва. 14 серпня. Раніш президія ЦВК ухвалила чимало постанов в справі про приділення землі в Криму й на Далекому Сході для землевпорядкування євреїв, що переходять на трудове господарство.

В додаток до цих постанов президія ВЦВК в останньому засіданні визнала за потрібне призначити для заселення 15.000 родин трудящих євреїв — 100.000 гектарів. Для того насамперед треба приділити придбані державні земельні участки в Криму, що належать до складу колгоспів і земель трудового користування, а також всі непридатні землі, що не закріплені за земельними громадами порядком трудового користування. Як-що виявиться, що в Криму не можна буде приділити 100.000 гектарів землі, то потрібну рештку землі Нарком РСФСР повинен приділити в інших районах РСФСР. Президія ВЦВК буде безпосередньо наглядати за виконанням цієї постанови».

Отже ті, що думали, що жидівська колонізація на Україні припинена, помилялись. Захоплення земель потрібних для українського селянства, а разом з тим фабрикація творців «нового побуту» продовжується.

В. Т.

Початок самонищення

Одною із модних, як відомо, мелодій в репертуарі совітського оркестра на Україні — це самокритика. Ми вже не раз спинялись над цим новим способом підходу до життя та до опанування його виявами, але мусимо й надалі одзначати певні етапи цієї «новітньої» політики большевиків на Україні, бо як-не-як, а самокритика большевицька, по-за цензурою, по-за замовчуванням у «державних інтересах», викриває не тільки хиби та «ухили» від партійної лінії, а виказує наочно регрес і одход — непридатність і навіть неможливість для совітської влади пристосувати свої ідеї та свій апарат до умов життя на Україні.

Так само, як в недалекому минулому родився термін «чубароєщина», що означав собою суму явищ суто-совітського гатунку, так і зараз єже народилося на Україні інше явище, яке має назву «картем'івщина».

Читачам нашим відома резолюція ЦК ЛКСМУ («Тризуб», ч. 31), в справі недогадів та хиб в Артем'ївській окрузі. Ця резолюція наро-

била багато гомону, бо ознаки розкладу не тільки низів, середнього складу комуністичної партії та комсомолу на Україні, але й самої головки, верхів, «командних» ячейок, — не на жарт перелякали ЦК-ти як КПБУ, так і ЛКСМУ. «Артем'ївщина» — це назва для цілого комплексу негативних наслідків совітського панування на Україні, ціла сума недоглядів, хиб, «ухилів», злочинів та проступків в життю й діяльності партійних діячів і серед робітництва, і серед селянства. «Артем'ївщина» — це синтез сучасних умов на Україні, синтез сьогодняшнього дня, і разом з тим жалюгідний прогноз для майбутнього існування большевиків на Україні.

Всі ці явища настільки проникли в гущу партійних мас, настільки опанували всіми проявами їхнього життя, що, як справедливо пише М. Орехов в «Комуністі» (ч. 189 з 16 серпня с. р.), «все це перетворилося в епопею, що увійшла в історію партії під назвою «артем'ївщини».

І ЦК КПБУ рішив боротися з «артем'ївщиною» впрост драконовськими законами. Перші ж наслідки цього, як і все у большевиків, не позбавлені анекдотистики та пікантності.

Згадане число «Комуніста» містить статтю М. Орехова, що хоче дати перші результати «оздоровлення» парторганізації в Артем'ївській окрузі. Ось, напр., автор пише, що «на 100% поновлено комсклад міліції». Себ-то викинено геть увесь чисто склад і призначено новий. «Грунтовно переглянуто й рядовий склад міліції», — одно слога — поена «чистка». Але не тільки міліція винна — «також повнотою поновлено склад окрсуду й прокуратури». Потерпіла і совітська юстиція. Поновляють і самий склад головки партійних організацій, заміняють одних комуністів другими, одних посилають до інших округ, інших «деградують», третіх виключають.

Чи думав автор статті М. Орехов над тими словами, які написав? Змінити склад міліції «на 100%», та поновити «повнотою» склад окружного суду та прокуратури такого великого по кількості населення округу, як Артем'ївський, — це не аби яка подія в совітському життю на індустріальній частині України. Не дурно цю епопею прозвано «артем'ївщиною»!

Які наслідки для совітської влади дадуть такі кардинальні сто-процентові поновлення адміністративних та керуючих апаратів, сказати не трудно. Без сумніву, такі, як і раніше були, бо ж «яблуко од яблуні недалеко падає». «Артем'ївщина» породжена большевицькою доктриною і большевицькою владою. І то тим більше, що ознак «артем'ївщини», як епідемічної і специфічної для комуністичної влади хвороби — повно геть по всій Україні, по всіх її, навіть, віддалених закутках.

Наведемо кілька цитат з цього самого числа «Комуніста».

Ось матеріали комісії ЦК КПБУ про обслідування агітаційно-масової роботи на Шепетівщині на Волині, в протилежному кутку України. Надзвичайні зразки з життя сільських партосередків:

«з 17 зборів Плужанського осередку за 6 місяців лише 5 було прилюдних...»

а 12 зборів, значить, було, мовляв, неприлюдних. Дописувач не без іронії додає:

«А є й такі осередки, як, напр., Красилівський, що по 3 місяці не провадили жадного зібрання...»

«в Варвицькому осередкові навіть склалася думка, що партійцям нема серед кого вести роботу...»

І справді, коли вже складається думка, що «нема серед кого вести роботу», — то таке признання є більше, ніж цінним. І чи допоможе 100% поновлення міліції, окрсуду та прокуратури?

Візьмемо знову інший кут України — Хорольщина. Дописувач Жигарів у тому ж самому ч. 189 «Комуніста» пише, між іншим:

«Про прилюдні партзбори з присутністю активу та взагалі селян за цей час забули й думати, не кажучи вже про засідання на кутках...»

Такі речі викрила самокритика. Але викрила ще не все, багато ще є такого, що не викрито, і що, очевидячки, не буде викрито. Бо самокритика має і другий кінець — її бояться. М. Орехов пише з цього приводу: «Не зліквідовано ще побоювання репресій за самокритику». І справді, як його не боятися, коли, напр., «Комуніст» ч. 197 з 25 серпня с. р. подає з Дніпропетровська, що там, після певного періоду самокритики,

«після зборів дізнається робкорівський гурток, що партосередок виключив т. Воронова з партії за самокритику (ростріл «Комуніста», Ред.). Так було й записано: за самокритику.

Як після цього буде думати робітник? Коли робкора, комуніста за самокритику вининули з партії, то звичайного робітника за самокритику можуть назвати не менше, як контр-революціонером».

Можна зрозуміти обурення дописувача, але можна зрозуміти положення таких Воронових, та й звичайних робітників. І це не одиноким випадком.

Положення дійсно «гірше губернаторського», як говорили в давні часи. І тут пече, і там пече, — і виходу немає.

Таких «епізодів» з провінції та з центру, — можна найти на великих простирадлах совітської преси до сходу, — аж набридне. І справа не в наведенню кількості цих «побутових картинок», а в їхній наявності, що загрожує існуванню совітської еллади на Україні.

Висноєки? Дуже песимістичні для сучасних сатрапів України. Песимістичні і безжалісні. Большевицька влада втратила удільну свою вагу, втратила авторитет, втратила силу і можливість до того, що «партійцям нема серед кого вести роботу». Вона трималася тою швидкістю, — тою *vitesse inféernale*, з якою стрімголов гнала у безвість. В силу odporних і живучих сил української стихії, що погнала і росте насупроти окупантів, хід большевицького корабля з пробоїнами в багатьох місцях — затримується; його заповнює вода і починає він топиться. Тому то так виразно проступають і «чубарощина», і «артем'їщина» і інші «побутові» явища. А цих пробоїн є больше-

вицькому кораблі — залатати годі, нема чим тай немає кому. Тої хороби, заразливої і вкоренілої вже в тілі комуністичної партії, що просякла його од гори до низу, — хороби, на яку ліків дістати не можна бо це початок остаточного розкладу і остаточного гниття — перемогти не зможуть червоні ескулапи. І вони починають поїдати один одного.

Під знаком цього «самознищення» — проходить сьогоднішній день на Україні.

В. Романа.

Жиди на сов. Україні

Перепис 1926 року в ССРС дає новий етап великого розселенського руху жидівської людности по широких просторах ССРС. Рух цей до певної міри цікавий і для нас — українців. До революції 1917 року вся жидівська людність б. російської імперії була втиснена насильно в рямці т. зв. «черти оседлости», що охоплювала землі Правобережної та Степової України, Білорусі, Польщі та Прибалтики. Землі властивої Московщини були цілковито закриті для жидівського оселення. В цій то «черті оседлости» жидівська людність, збита в густу масу по містах та містечках, хоча й знаходилася в жахливому економічному стані, з якого виходом єдиним була масова еміграція до Америки. Революція 1917 року знищила цілковито «черту оседлости» та радикально змінила правне положення жидівства. З народности упослідженої жиди стали «госнацією», можна сказати упривілейованою в порівнянні з іншими неросійськими народностями ССРС. Широкі маси жидівства дістали повну можливість вийти з тих тяжких економічних умов, в яких вони були в місцях свого дотеперішнього перебування. Починається переселенський рух жидівства на нові місця за колишню межу «черти оседлости» на східню Україну та до Московщини. Окрім цього основного «Drang nach Osten» жидівства, на Україні, в наслідок активної участі жидівства в національній та політичній боротьбі поміж українським народом та московськими більшовиками, втворився ще один важливий напрямок переселення: з сел до міст, та з малих містечок до великих мійських центрів. Совітський перепис 1920 року (переведений не на всій території) дає загальну кількість жидів на сов. Україні в 1.254.793 души, в тім числі по селах 233.165 душ, по містах — 1.021.628. Дані ці одержані через перепис, не на всій території переведений та з технічного боку зовсім погано на Україні з'організований, та на підставі вираховань, мають нині вже малу вартість. Однак приведемо тут для порівняння дані ці побіч даних перепису 1897 року:*)

---

*) «Народное хозяйство Украины в 1921-22 г.». Кокорев А. Н. Территория и население. Харьков, 1923.

Жидівське населення у відс. до всього населення.

Губернії по адмін. поділу 1920 року.	міст		сел	
	1897 р.	1920 р.	1897 р.	1920 р.
Харьківська	3,4	13,5	0,1	0,1
Волинська	49,1	—	10,6	—
Донецька	9,1	8,7	0,9	0,3
Катеринославська	32,3	32,9	1,7	0,8
Запорізька	22,2	—	2,7	—
Київська	30,5	39,9	9,6	0,6
Кремінчуцька	35,2	42,7	3,8	0,1
Миколаївська	27,1	31,3	5,8	2,5
Одеська	30,7	43,2	7,5	3,8
Полтавська	23,1	28,5	1,1	0,3
Подільська	44,8	—	9,4	—
Чернігівська	0,2	17,9	0,3	0,4
Всього по УССР	25,2		4,8	

Як бачимо з наведеної таблиці, вже дані з 1920 року, себ-то лише три роки після знесення «черти осідлості», різко вказують загальне зменшення числа жидів по селах України з одночасним загальним збільшенням їх в містах особливо на Лівобережжі, на Харьківщині, Полтавщині, Чернігівщині. Перепис міського населення переведений большевиками у 1923 році дає можливість ближче пізнати характер розселення жидів у головному їх осідку — містах. Вислідом студій над цим являється стаття А. Гальперіна в ч. 12 «Статистичного Бюлетеню Українського Центрального Статистичного Управління» за місяць вересень 1925 р. Наведемо тут звідти де-які дані:

Жидівське населення міст УССР по по перепису 1923 року.

Губернії:	Всього населення мійського	В тому числі жидів	% жидів до всього мійського населення.
Поділля	397.317	217.516	54,7
Волинь	294.773	116.502	39,5
Одещина	809.752	266.878	30,7
Київщина	1.168.745	327.822	28,0
Полтавщина	432.154	107.636	24,9
Катеринославщина	457.700	103.567	22,6
Чернігівщина	262.254	49.163	18,7
Харьківщина	551.708	69.363	12,6
Донеччина	653.192	39.363	6,0
Всього по УССР	5.087.595	1.297.557	25,5

Розселення у 1923 р. жидівства відповідно до величини міст подає
 слідуєча таблиця:

Групи міст:	Кількість міських селищ:	Всього міського на- селення:		В тому числі жидів:	
		Абсолютні числа:	% до всьо- го населен. України	Абсолют- ні числа:	% до всьо- го населен. України:
I. Великі міста: (понад 100 т.)	4	1.200.966	23,6	373.816	31,1
Одеса		324.003		130.041	40,1
Катеринослав..		129.421		50.237	38,8
Київ.....		425.927		128.531	30,2
Харьків		321.615		65.007	20,2
II. Міста (від 40-100 т.)	12	683.318	13,4	220.788	32,3
III. Міста (від 20-40 т.)	20	578.703	11,4	146.964	25,4
IV. Міста (від 10-20 т.)	68	932.374	18,3	193.734	20,8
V. Міста (менш 10 т.)	508	1.692.234	33,3	362.255	21,4
Всього по містах УССР.....	612	5.087.595	100,0	1.297.557	25,5

Як бачимо з цієї таблиці, жидівство на Україні концентрується та має найбільшу удільну вагу по великих містах. Порівнюючи велике число жидів в малих містах з населенням менше 10 тисяч душ творить населення старих жидівських містечок на Правобережжі.

Перепис 17 грудня 1926 року переведений на всій території СССР дає нам можливість охопити картину розселення жидівства по цілому совітському союзу та вагу України, яко головного терену жидівського оселення. Брак місця не дозволяє нам подати тут числа жидівського населення, зокрема по кожній окрузі УССР та по губерніях Росії, тому подаємо їх по природнім областям України та по цілих краях решти СССР:

Області:	Всього % жидів		Жидівське населення:	
	жидів числа в ти- сячах)	до всієї людності	у містах	у селах:
I. Правобережний Лісостеп	682,2	7,6	487,0	195,0
Округи: Шепетівська, Вінницька, Тульчинська, Кам'янецька, Могилівсь- ка, Проскурівська, Київсь- ка, Білоцерківська, Берди- чівська, Черкаська, Уман- ська.				
II. Степ.....	393,9	7,1	294,5	99,4
Округи: Маріупільська, Першомайська, Одеська, Миколаївська, Зінов'їв- ська, Херсонська, Мелі- топольська, Старобільсь- ка та Молдавська ССР.				

III. Полісся	146,7	5,0	117,7	29,0
Округи: Житомирська, Ко- ростенська, Чернігівська Конотопська, Глухівська				
IV. Лівобережжя	197,4	2,8	187,9	9,5
Округи: Ніжинська, Пол- тавська, Кременчуцька, Лубенська, Ізюмська, Куп'янська, Сумська, Прилуцька, Роменська, Харківська.				
V. Дніпропетровське	112,2	4,7	92,7	19,9
Округи: Дніпропетровсь- ка, Запорізька, Криво- різька.				
VI. Горнозаводська	40,7	2,0	38,8	1,9
Округи: Артемівська, Луганська, Сталінська.				

Всього по УССР	1.574,4	5,4	1.218,6	355,8
Білоруська ССР	407,1	8,2	339,2	67,9
Європейська частина РСФСР	517,5	—	491,1	26,4
В тім числі:				
губ. Московська та Ленін- градська.....	230,6	—	227,8	2,8
Псковська, Смоленська та Брянська	85,7	—	81,8	3,9
Кримська АССР	39,9	—	35,8	4,1
Донська округа Півн.— Кавказ. краю	27,2	—	26,9	0,3
Решта місцевостей Европ. част. РСФСР.	134,1	—	118,8	15,3
Азійська частина РСФСР.....	48,3	—	46,6	1,7
в тім числі:				
Сибірський край.....	32,7	—	32,5	0,2
Далекосхідний край.....	7,7	—	6,9	0,8
Казахська АССР	3,6	—	3,4	0,2
Бурято-Монгальська АССР.....	4,3	—	3,8	0,5
Узбекська ССР.....	22,3	—	22,2	0,1
Грузинська ССР	9,9	—	9,7	0,2
Армянська ССР.....				
Азербайджанська ССР.....	20,6	—	20,3	0,3
Цілий ССРСР.....	2.600,9	—	2.148,0	452,9

Таким чином 1.574,4 тисячі душ жидів, що проживають на території УССР творять три п'ятих всього жидівського населення ССРСР. В межах Московщини по-за колишньою «чертою оседлості» проживає вже п'ята частина всього жидівства, яке оселилося майже виключно по великих містах. На селах Московщини осідає мінімальна кількість жидів. На Україні політика совітської влади, яка насаджувала жидівську колонізацію на села, не принесла яких будь помітних змін в основний процес одходу жидів з українського села. Колонізаційний ефект на Криму, виявився, напр., єсього лише в цифрі чотирьох тисяч жидівського населення. Жидівство на Україні поволі більш рівномірно розподілюється по

містах на цілому терені УССР. Значний відплив жидів по-за межі України на схід та північний схід зменшує коли не абсолютне число, то процентовий відсоток жидів до всієї людності совітської України.

Загальне число жидів на території всієї етнографічної України, рахуючи сюди як західні українські землі в Польщі, Румунії та Чехословаччині так і східні українські землі в РСФСР — виносить нині три мільйони душ. Жидівська проблема на Україні, вже по самій великій кількості жидівської людності — це одна з найтяжчих проблем українського національного визволення та державного будівництва. **Т. Олесіюк.**

---

3 приводу чехо-укр. взаємовідносин.

II.

Не підлягає сумніву, що останніми часми серед чеського загалу в більше та реальніше зацікавлення українською справою. Це мусить бути зрозумілим, беручи під увагу, що кілька десятків тисяч чехів перебуло гід час світової війни на Україні, — спочатку, як австро-угорські полонені, а потім, як чехо-словацькі легіонери. Всі вони мали змогу зазнайомитися з українським населенням, з українським побутом і перейшовши далі через всю Московщину та Сибір аж до Далекого Сходу, вони мали нагоду наочно й особисто переконатися в основних різницях між українським та великоросійським народом.

Хочу звернути увагу на одну спеціальну публікацію чехо-словацьких легіонерів, велику збірну працю, що виходить окремими зшитками й має пластично з'ясувати побут національного чеського війська на теренах бувшої Росії. Вона має назву: «Шляхами боротьби» («Cestami odboje») і в 34 її випуску знаходимо чи-мало цікавих спогадів про побут чехо-словацьких легій на Україні та спеціальний нарис д-ра В. Харвата — «Україна та українці».

Цей автор хіба найбільш покликаний до написання інформаційної статті про Україну, бо вже від 20 років цікавиться українськими справами, вивчив добре українську мову та є найкращим перекладчиком творів М. Коцюбинського. Тепер він веде український відділ у відомому чеському журналі «Slovansky Prehled» («Словянський огляд»). Його нарис має чисто інформаційне завдання і знайомить чеський загал з історією українського народу до новітніх часів, з українською територією, населенням та сучасним положенням українського народу і врешті — присвячує спеціальну вагу істотним різницям між українським та московським народами. Крім того він має вступні і кінцеві уваги з приводу української проблеми взагалі та чехо-українських взаємин. В статті д-ра Харвата маємо малюнки Каменець-Подільського замку, зразки українських національних типів, малюнок українського хулора та української худоби...

Колиско російських*) легіонерів — пише він — була Україна. В стародавньому Києві 28 вересня 1914 року був урочисто висвячений прапор чеської «Дружини», цього зарідку майбутній ч. с. війська у Росії. На Україні були перед війною найбільші чеські колонії. На Україні під час війни працювали десятки тисяч полонених у мастках, фабриках та заводах, або в різних державних і земських установах. На українській землі розвивалася наша військова боротьба; тут вона душала і зростала; тут її захопив стихійний вибух російської революції, з якої вона вийшла здоровою і незайманою, завдячуючи тільки своїй внутрішній дисципліні, ідейному захопленню, братської солідарності та колективній волі. Боришевка, Білгород, Борисполь, Дарниця, Полонне, Житомир, Київ і т. д. — ось місця, що означають певні етапи ч. с. революції.

---

*) Для уникнення можливого непорозуміння з приводу цієї назви слід пригадати, що чеські легії головню були організовані у трьох державах

«Ми жили серед українського народу в часах неспокойних, буржуйних та хаотичних, майже цілком заняті своєю революційною працею, чому багатом з нас було тяжко слідкувати пильно і уважно за своїм оточенням, дбайливо звертати увагу на його особливі риси та ознаки й систематичним стеженням та дослідом вникати до минулого і сучасного українського народу. Часто однострій полоненого був під цим оглядом непереможною перепону; зокрема за царських часів.

«Коли-ж російська революція між иншим звільнила також шляхи, що вели до вирішення національних питань в російській державі, коли в Києві була заснована українська Центральна Рада і попри російських часописів появилися українські газети всіх політичних напрямів, коли почалося утворення українських полків і на історичній сцені виступила українська влада, — багато братів не тямлячи та здивовано дивилися на ці рiчи, бо не знали їх причин, або несвідомо підлягали проти-українським поглядам і настроям реакційної частини російського народу, яка проголошувала український рух за «німецьку інтригу» або «мазепинство».

«Тому вважаю необхідним у цьому збірнику, що є свого роду живим, інтимним та документальним щоденником легіонерського братства — коротко з'ясувати всебічний образ українського народу, на землі якого відбулася частина нашої революції».

«Чому більшість наших братів дуже мало з нала про український народ та українське питання, — можна пояснити тим, що історія українського народу після занепаду київського князівства була включена з одного боку до історії польської, а з дрогого — до російської і в рамках цих трактувалася, як провінційальна історія. Така вже доля поневоленого народу. Народ, що встравив свою політичну самостійність та незалежність, в очах офіційного світу немов позбавлявся права на самостійне місце в історії людства, хоч би і надалі існував окремим господарським, суспільним та культурним життям. Його історія викладається з погляду пануючого народу; мало дослідників присвячує уваги поневоленому народу, мало є таких, які минулий розвиток та сучасні прямування та ідеали несамостійного народу трактували з його власної перспективи. Така доля припала українському народу, якій у своїх національно-відродних прямуваннях наштовхнувся на культурні і політичні перепони та якому доперва російська революція признала «право на місце під сонцем».

На загал цитовані уступи з праці чеського легіонера українофіла добре з'ясовують суть чехо-українських взаємин перед війною та революцією. Автор може занадто переоцінює значіння російської революції, що до визнання українського національного руху: фактично воно було менше доброзичливе, ніж теоретично виглядає, або програмово було сформульовано.

Не будемо докладно наводити змісту цього чеського нарису про Україну, що в коротких рисах фактично точно і рельєфно знайомить з істотою українського питання. Згадаємо лише уступ, просвячений автором під карп'ятському питанню, бо він може цікавити українського читача.

— У нашій Підкарпатській Русі — каже др. Харват — українська меншість доперва будиться з глибокого самозабуття, до якого її запропастила бувша мад'ярська влада. Труднощі тут викликає не вирішений спір про мову навчання — російську чи українську, неухважність чехо-словацького громадянства до господарських та суспільних потреб занедбаного підкарпатського люду та здебільшого не дуже дбайливий вибір урядовців і громадських працівників».

Звернемо ще увагу на кінцеві висновки автора реферованого тут нариса про українську справу.

— З цього короткого стислого нариса про Україну і українців видно, що український народ переживає саме свій консолідаційний процес, як в

Росії, Франції та Італії й відповідно до цього факту політичного їх походження, вони називаються: російськими, французькими та італійськими
Н. В.

напрямі господарським, так і на полі культурнім, але також і в області політичного усвідомлення та самосвідомости. Після тяжких невдач, спричинених в області господарського життя України світовою війною і російською революцією, ми є свідками швидкого і успішного господарського відновлення України. Зокрема хліборобство, в наслідок аграрної реформи, входить до нової стадії свого розвитку. Культурно український народ вже витворив певну підвалину своєї самобутности, пересякнутої міцними демократичними елементами. Адже-ж його історія є по суті історією боротьби малих дрібних людей против панів та винародовленої шляхти, є історією боротьби демократії проти автократії, Цими моментами пересякнута українська культура. А що торкається політичного відновлення, — це не треба підкреслювати, що народ, який дійшов до самосвідомости, свідомий своєї політичної сили, незалежності та свого історичного призначення серед народів Сходу Європи, — ніколи вже не може бути народом другорядним або народом, який викликає лишень фольклористичне зацікавлення». Український народ у 20 столітті пройшов вогнем двох революцій (1905 і 1917). Великий політичний суспільний перевороту Росії прискорив відродно-політичний рух серед широких мас українського населення, пробудив його із столітнього національного спання та надав українському рухові твару народнього, масового. Цей факт забезпечує українському народу майбутність.

— Кожна революція має два боки: нищучий та творчий. Добу деструктивної революції український народ уже пройшов. Сьогодні можна вже говорити про здоровий зріст творчих сил українського народу і слід тільки побажати, щоб на шляху цієї позитивної праці та консолідаційних прямуювань братський український народ досяг найвищих успіхів, як для власного добра так і для користі людства.

Цей чеський голос, як і раніше наведений лист чеського ідеаліста свідчить про те, що серед чеського загалу є вже люде і течії, що належно розуміють істоту та значіння українського національного питання, переслали трактувати його у московській площині, визнають за ним загальний східньо-європейський та світовий характер.

Н. В.

---

3 міжнароднього життя.

ДОВКОЛА ПАКТА КЕЛОґА.

Пакт Келоґа, інакше Паризький пакт, — точного імени йому остаточно не встановлено, — сколихнув світовою політичною опінією, викликав багато розваг і присудів. Найкраще, мабуть, окреслено його значіння всіма поважною швейцарською газетою «Journal de Geneve» в статті під назвою «Пакт з подвійним обличчям»:

— Два протилежні, — обидва доведені, — пише газета, — присуди можна дати що-до цього пакту, згідно тому, як розглядати його: з погляду Америки чи Європи. Для Європи — це поважний поступ по дорозі замирення; для латинської Америки та де-яких інших частин світу — це крок назад, порівнюючи його з аналогічним пактом Ліґи Націй. —

Пакт Келого, згідно свого тексту, не що інше, як урочисте засудження в ійни; він — споріднений з польською резолюцією, прийнятою на митних загальних зборах Ліги Націй:

— Не слід недооцінювати значіння урочистих декларацій такого роду, бо вони просякають глибше та глибше до народньої свідомості, викликаючи жах перед війною, і тим роблять її для урядів все труднішою та труднішою, — коли не зовсім неможливою. Коли б, однак, пакт Келого був лише ще одною з таких декларацій, його не можна було б вважати значною подією. На щастя, реальне значіння цього пакту більше за його текст. Міжнародні трактати мають свою власну логіку і своє власне життя, іноді незалежне од їх тексту. Ця внутрішня логіка дозволяє сказати, що пакт Келого — це найбільший крок, що його зробила Америка в напрямку до Європи з часів мирних конференцій. —

Автор доводить свою думку в такий спосіб. Пакт Келого не накладає на договірні сторони жадних обов'язків. У ньому немає санкцій, і Келого з причини внутрішньої американської політики, особливо змагався, щоб цих санкцій в пакті не було. Та втім, цей пакт обов'язує Сполучені Штати.

— З моменту підписання пакта, всі авантурні держави знатимуть, що вони не можуть розраховувати ні на допомогу, ні на симпатії ні навіть на нейтралітет Сполучених Штатів Північної Америки. А тому, що в Європі немає держави, остільки сильною, остільки незалежної економічно, аби вона могла вести війну сама, без якої будь допомоги — тому одного цього факту досить, щоб зостановити кожну агресивність та припинити кожну війну. Європейське замирення досягло таким чином великої перемоги. —

Нам хотілося, — продовжує газета, закінчити наші розваги цією оптимістичною нотою. Але правда примушує сказати, що у пакта Келого єсть і інший аспект, не такий веселий, — це аспект американський. Серед тих, що першими підписали пакт, немає латинських держав Америки. Доктрина Монроє, така непопулярна серед деяких латинських американських республік, зосталася в силі. Прийнято до уваги також англійські оговорки що-до британських інтересів у цілому світі. Правда, усім цим зауваженням можна дати цілком сприятливе пояснення.

Але будь що будь, все це сьогодні, в тих умовах, як воно сталося, має такий вигляд, наче б то імперіялізм американський та імперіялізм британський на дорозі до того, щоби поділити світ між собою.

Не слід, однак, закичує свій присуд «*Journal de Geneve*» надто непокоїтися з приводу наведеного аспекту. Історія доводить, що імперіялізми не мають за собою майбутнього. І загальний баланс для пакта Келого може бути лише сприятливий.

З усіх суходолів Європа сьогодні найбільше zagrożена що-до війни. Тому то в інтересах цілого світу перше за все боротися проти війни треба саме в Європі. І треба бути вдячним Келогові за те, що він, од імени свого народу, приніс нам послання мира.

* *
*

Сам Келого дуже скромно говорить про свою ролу і про підписаний ним у Парижі пакт. Робить він це в спеціальній статті, примішеній в тій самій газеті «*Journal de Geneve*».

— Я не маю права претендувати, — пише він, — на те, що трактати про арбітраж та про угоду, або навіть договір про відкинення війни, як знаряддя національної політики, — несуть за собою якусь гарантію проти конфліктів, що періодично вибухають між народами, зачинаючи з перших днів світової історії. Треба, щоб, крім трактатів, проти війни, — цієї жахливої події, встала ще й народня совість. На самі ж договори та зусилля державних мужів, спрямовані на справу світового замирення, треба дивитися, лише як на частину цілої проблеми. Я не настільки за-спілений, щоби вірити, що на землі уже настало Божє Царство.

* *
*

Далеко більше значіння надає пакту президент Сполучених Штатів Кулідж. Одповідальний за закордонну політику голова держави зробив у пресі заяву про те, що пакт Келого не слід вважати лише «формулою міжнародної моралі», що Сполучені Штати мусять розглядати його не тільки як уро істу теоретичну декларацію, а як певний політичний акт, що накладає на них цілком реальні обов'язки. На випадок війни вони мають вийти в пересправи з європейськими та іншими державами, виробити певний план співпраці та спільними заходами припинити воєнну загрозу, де б вона не повстала.

* *
*

Із 47-ми держав, що їм послано пропозицію приєднатися до пакта Келого на протязі якогось тижня встигло вже одповісти 32 держави: всі вони без оговорок приєднуються до договору, спрямованого проти війни. Єдина держава, що прислала свої оговорки — це ССРСР. Оговорки ці, як справедливо зауважає з цього приводу «Le Temps», не що інше, як «революційна література», розрахована на те, щоб замутиати остаточно наївні голови, — бо такі ще єсть у Європі, коли справа ходить про московських бандитів. В них говориться про те, що з усіх держав світа єдиний ССРСР змагається до справедливого замирення між народами, що з усіх міністрів закордонних справ єдиний Литвинов зрозумів, що треба зробити для цього замирення — і багато інших дурниць. Але єсть і цінні признання. Так, вказуючи на те, що ССРСР пропонував свого часу всім європейським та іншим державам договори про т. зв. не-напад, нота додає:

— Де-які держави, як Німеччина, Туреччина, Афганістан, Персія та Литва, склали з совітами вказані договори. Решта держав не одповіли зовсім на цю пропозицію, а де-які з них одмовилися під дивним претекстом, що такий договір був би протиріччям з їх обов'язками що-до Ліги Націй.

Це цінне признання що-до минулого ССРСР. Але в ноті єсть і де-які моменти, які вказують на те, чога хотіли б большевики добитися у майбутньому для своєї безпеки, підписуючи пакт Келого. Вони хотіли б, щоб було заборонено не тільки війну, як знаряддя національної політики (вони вже її використали в такий спосіб), але й війну, спрямовану для підбиття визвольних змагань народів (Москва вже і це використала, підбивши Україну, Кавказ то-що). Вони хотіли б, щоб було заборонено не тільки саму війну, але й інтервенції, блокади, окупацію територій, портів, і т. и. себ-то все те, що може статися із ССРСР, коли його зачнуть валити завойовані ним та пригноблені народи.

Це — загальні бажання. Але єсть у ноті і конкретні. Большевики хотіли б, щоби було заборонено «відморженія від відновленія нормальних взаємовідносин між націями», — себ-то, щоби Англія знову впустила до Лондону червоного московського посла. Це одно, а друге таке: большевики проголошують, що не дивлячися на хиби пакта Келого, вони хочуть його підписати. Цю згоду політична преса давно вже розшифрувала, як бажання в той чи інший спосіб добитися того, щоби Сполучені Штати визнали їх, коли не de jure, то хоч de facto.

Чи досягнуть большевики своєї мети, — не знати. В цілому світі встало проти них тяжке зневірря та нехїть, але ж будь що будь, вони таки, хоч кружкою дорогою, а дістали пропозицію підписати світовий акт. Дістали, бо формально визнані більшістю світових держав. Виходить так, ніби то їм одчинені двері для входу, і вони мажуть підписати пакт поруч з усіма ш шими державами. Та по дорозі, однак, стоїть наче б то формальна перешкода. Сполучені Штати, як це видно з багатьох заяв їх представників, ні за яку ціну і ні в який спосіб не хочуть визнати ССРСР не тільки de jure, але й de facto. Ухилиються тому волі від якої будь наочної чи навіть писемної зустрічі з червоними дипломатами. А одинокий

оригінал пакта, на якому мають ставити усі підписи, Келоґ взяв з собою та одвіз його до Вашингтону, куди більшовикам усі шляхи заказані.

Як вийде з цього становища дипломатія, буде видно в близькому майбутньому. Як поставилася до цього громадська опінія, видно вже тепер. Коротко, але мабуть найкраще її думку сформульовано в одній із впливових паризьких газет:

— Совіти мають підписати Паризький пакт. Перед тим їх офіційний орган говорив про цей пакт, як про антисовітський маневр, та запрошував робітників виступити з маніфестаціями проти нього, звучи його «пактом війни». Кого вони дурять?

Observer

З преси.

Як, відомо, російські с.-р. та с.-д. одними з перших відгукнулися на Вільсоновський принцип самоозначення націй, прийняли його як свій та ще й додали до нього многозначні слоґа — «аж до відокремлення». Але коли це «відокремлення» настало, принцип був позабутий, а його місце заступив самий звичайний «буржуазний» національний егоїзм, властивий членам усіх тих націй, що мають чи хочуть мати «колоніальних рабів», аби менше працювати самим. Більшовики говорять про це в повний голос, с.-д. та с.-р. прикривають подекуди своєї апетити розвагами, запозиченими в «імперіялістичних» сусідів. Але суть залишається та сама. Так с.-д. Потресов в органі с.-р. Керенського (обидва — видатні лідери своєї групи) пише:

У мене дві міри цілком різні: одна — для Грузії, Арменії, Естонії, Литви, а також для всіх інших аложенив, і друга — для України.

Хоч українці етнічно інший народ, ніж великороси, говорить правовірний с.-д. але:

— північ Росії не може існувати без півдня, а південь без півночі.

Грузинський автор статті в «Prométhée» звідки ми беремо цитати, — здивований. Мала Грузія може існувати відокремлено; Арменія, Естонія, Литва — також, а велика Росія, відокремлена од України — не може. Хто це довів? Коли? Де? — питає він і відповідає:

Досить лише глянути на карту, щоби здивуватися отим сталим скаргам росіян, наче б то вони од народження скривджені природою. Росія і без України зостанеться одною з найбільших та просторих держав у світі. За це говорить саме перечислення розсяглих провінцій центральної та північної Росії, Поволжжя, Урала, Сибіру, Далекого Сходу... Росіяне бідні — це правда. Але вони не використали досі й сотої частини своїх ресурсів... Залежить це від того, що вони заотстали технічно й інтелектуально... Немає жадної рації гадати, що так воно зостанеться назавжди, що росіяне преозначені лише на те, аби бути великим народом тільки по числу свого населення. Та аби це сталося, їм потрібно задовольнитися не шостою частиною території земної кулі, як було досі, а, скажемо — сьомою.

Треба також, як справедливо думає автор, відмовитися на майбутнє від ріжнومانітних імперіялістичних планів. Бо ж:

Хто тепер не знає, що одною з головних причин малого розвитку великоруського народу були як раз сталі імперіялістичні авантури царського уряду.

Дає с.-д. Потресов і другий звичайний для російських імперіялістів аргумент: «Україна — не нація». — На це «Prométhée» нагадує йому епізод із життя другої Державної Думи коли наші землячки — «малороси» — Родзянко, Капніст та інші завіряли з катедри, що ніякої української нації на світі не існує.

Після них на кафедрі з'явився великорос Мілюков і прочитав їм лекцію, аби вони знали, що українці по своїй мові, літературі та мистецтву — безсумнівна нація. А це було за часів «святої Руси», коли українську мову було заборонено в школах, в пресі, в церкві, в усіх публічних та приватних установах.

З того часу, додає автор, ситуація радикально змінилася.

Большевики примушені були визнати українську мову на Україні офіційною, і коли зараз ходить про якісь утиски, то вони спрямовані проти мови російської: Українська Академія Наук, українські університети стали фактом. Ми — свідки її грантського прогресу в справі відродження української нації... Зачинається новий культурний період незалежної України, цивілізація якої рівна російській та інших націй.

Але п. Потресов тому не вірить. Як колись царські жандарми, так тепер правозірний російський с.-д. гадає, що українські сепаратисти — це лише інтелігенти, що українські селяне ніякої України не хочуть а хочуть бути росіянами.

Такого роду аргументації — пише Un Georigien у «Prométhée» — ми звикли зустрічати у націоналістів ріжнومانітних нюансів, але не сподівалися знайти її у п. Потресова. Бо ж він, як добрий соціал-демократ, мав би рахуватися не тільки з фактом існування України, але й з відомою резолюцією II Інтернаціонала, прийнятою на конгресі в Марселі, згідно з якою саме за Україною визнано право самоозначення.

Марна річ нагадувати про це російським соціялістам. Що-до України — то вони такі самі націоналісти та імперіялісти, як і всі інші партійні російські діячі, зачинаючи од монархистів і кінчаючи тим самим Мілюковим, що про його виступ наведено вище. Горбатого виправить могила — каже народня мудрість.

Хроніка.

З Великої України.

Зв'язок Книжкової Палати з зардоном. — Бюро книгообміну з закордоном, що існує при Українській книжковій палаті до цього часу налагодило зв'язок з 400 науковими установами різних країн. Великий попит на українську літературу є з боку Берліну. («Пр. Пр.», ч. 197 з 25. VIII).

— Проф. Тальґрен у Києві. — До Києва приїхав видатний фінський археолог професор Тальґрен, що його свого часу обрано на почесного члена Всеукраїнського Археологічного Комітету. Професор Тальґрен одвідав президента «ВУАК» у академіка Новицького й ознайомився з київськими музеями й пам'ятками старовини. («Пр. Пр.», ч. 197 з 25. VIII).

— Українські археологи в Німеччині. — Українські археологи одержали запрошення взяти участь у святкуванні 100-ліття Берлінського Археологічного Інституту. На урочистому засіданні з нагоди цих роковин у Берліні, український археолог проф. Болотенко склав доповідь про археологічні розкопки в селі Усагові. («Пр. Пр.», ч. 197 з 25. VIII).

— Заклади пам'ятника М. Коцюбинського відбудуться в день 17-ої річниці із дня смерті письменника у Вінниці. Комісія увічнення пам'яті Коцюбинського звернулася до Горького з проханням бути присутнім на цій урочистості. («Пр. Пр.», ч. 193 з 21. VIII).

— Пам'ятні дошки пам'яті Коцюбинського. — Центральна комісія увічнення пам'яті М. Коцюбинського ухвалила прибити меморіальні дошки на будинках, де жив письменник в Вінниці, Києві, Житомирі та Чернігові. Дошки приб'ють в одно з найближчих свят пам'яті Коцюбинського. («Пр. Пр.», ч. 195 з 23. VIII).

— Полтавська комісія для увічнення пам'яті письменника приступила до збору коштів. Видається листівка з портретом Коцюбинського. («Комуніст», ч. 197 з 25. VIII).

— Музей на могилі Т. Шевченка. — Інститут ім. Т. Шевченка приступає до організації на могилі поета музею, де будуть зібрані матеріали, що ілюструють життя Шевченка («Изв.» ч. 197 з 25. VIII).

— У Софійському соборі знайдено цінні фрески. — Підчас реставраційної роботи в південній вежі Софійського собору знайдено старовинні фрески великої художньої роботи. Реставрують проф. Кіпнік та проф. Сіков. Вони мають почати вивчати мозаїку Софійського собору («Пр. Пр.», ч. 195 з 23. VIII).

— «Березіль» гастролюватиме у Москві. — Державний Київський Театр «Березіль» поїде на гастролі до Москви. До репертуару включено нову комедію Винниченка: «Великий секрет». («Пр. Пр.», ч. 195 з 23. VIII).

— Доля архіву Українського Національного Музею у Львові. — Директор Українського Національного Музею у Львові — Свенціцький виїхав до Ленінграду з метою переговорів про повернення музейного архіву, що його вивезено було в 1915 році з Галичини російською владою. Знаходиться цей архів в Ленінградській Академії Наук. Міститься він в 10 скринях і має 15 тисяч номерів. Найбільш цінними документами в архіві являється листування митрополита Шептицького — засновника музею та листування І. Франка і Лесі Українки.

Але більшовики чим рідяться від царської влади, яка цей архів забрала? М'яко висловлюючись, директор Свенціцький говорить, що «...частину наших цінних матеріалів ми передаємо для опублікування Академії Наук ССРСР». (Чому не Академії Наук УРСР?).

Все очевидно має шось кштувати й директор Свенціцький мусів проголосити кореспондентові тел. аг. Роста, що «те, що я бачив в ССРСР, навічно мене переконує в правильності радянської національної політики і в розквіті української культури за радянської влади». («Комуніст», ч. 187 з 14. VIII).

— Відрядження за кордон. — Вища Рада Народного Господарства відряджає за кордон 60 укр. інженерів і техніків для вивчення виробництва в різних країнах Європи та Америки. (Пр. Пр., ч. 197 з 25. VIII).

— Маневри червоної армії на Україні. — Крім кадрових частин у маневрах візьмуть участь «Авіодем», «Червоний Хрест», кооперація, «Автодор», Спілка мисливців і гімнастичні т-ва. (Пр. Пр., ч. 196 з 24. VIII).

— Вербовка до радянських військових шкіл на Україні закінчилася невдало. Бажаючих є надзвичайно мало. «Известия» думають, що це від того, що «профсоюзи бездейнують». Натомість в Москві й на Кам-

панія по вербовці до військових шкіл в деяких місцевостях пройшла з надзвичайним успіхом. Там такі округи, де бажаючих поступити до військових шкіл є в три рази більше ніж треба, як, напр., в Самарі. («Изв.», ч. 196 з 24. VIII).

— Заходи сов. влади до поширення радянських господарств на Україні. При ВУЦВК'у утворено Всеукраїнську комісію сприяння будівництву нових «радгоспів» на Україні. («Пр. Пр.», ч. 198 з 26. VIII).

— Облік технічних сил. У всьому ССРСР інженери всіх спеціальностей, як рівнож і техніки взяті на облік. («Изв.», ч. 193 з 21. VIII).

— Українізація. — Українізація торговельних сов. інституцій на Україні набрала «бюрократичних форм». За посвідками 55-60 відсотків службовців мають першу і другу категорію, але це тільки формально. В дійсності ж української мови в установах не уживають. Українською мовою говорять тільки в урочистих випадках — «для показу».

Особливо недбайливо ставиться до українізації сама голівка установ. Останнім часом не тільки сами не розмовляють українською мовою, а навіть був випадок, що розмову українською мовою один керівник установи назвав «бузотерством».

У самій постановці навчання української мови є також багато хиб. Лектори часом зловживають своїм правами. Подобається хто лекторові, він дає першу категорію, не вдоволяється — останню.

Одному урядовцеві на іспиті признали третю категорію, про що цей урядовець так оповідає: «Не знаєте мови — казав лектор. Через два дні після цього, при окружній комісії я одержав першу категорію. Невже за два дні я міг українізуватися?».

Скрізь на все є вибуватий. В неуспіху українізації також винуватого знайдемо. Оказалося, що це... лектори української мови

винні, що за 10 літ москалі і інші в «апараті» ніяк не можуть українізуватися. «Пр. Пр.» пише: «Лектор, одержуючи за кожну годину відповідну платню в установі, заінтересований мати цей заробіток на довше і тому навмисне гальмує українізацію». («Пр. Пр.» ч. 186 з 12. VIII).

— Антисемітизм посилюється. — Між «дачниками» у Дарниці є багато жидів, які служать за об'єкт числених нападів для цілої антисемітської групи. Одного дня на подвір'ю одного жида Писавера з'явився місцевий мешканець з великим дрючком і лаявся на адресу «жидівської влади» й росіян. («Пр. Пр.» ч. 194 з 22. VIII).

— Хлібозаготівля на Україні й далі стоїть на мертвій точці. В Артемівській окрузі, напр., за 20 днів серпня заготовлено тільки 10 відс. плану.

— Хлібозаготовні організації виявляють розгубленість. Більша частина зсипних пунктів, напр. на Запоріжжю, закриті наслідком фактичного припинення роботи.

— Хліб закупають у селян приватні торговці по значно збільшеній ціні. Так, в Одеській окрузі ціна пшениці на базарах доходить до 4 карб. за пуд. («Изв.», ч. 194 і 196 з 22 і 24 VIII).

— Жнива закінчилися. На всій Київщині закінчили жнива й тепер у розгарі молотьба. («Комуніст», ч. 197 з 25. VIII).

— Садівництво на Україні. — На Київщині в 1926-27 р. привито 30.000 шеп. Грушових садків засаджено 34 гектари, звичайних — 102 гектари. Садів на Київщині всього є 3.636 гектарів. 31,6% усіх господарств округи мають садки.

Найбільше в селянських садах вишень — 34,7%, слив — 25%, яблунь — 20%. Кооперативних садків є 4,6%. Загальна окружна продукція садовини стаєговить —

20.810 тон на 1.491.200 карб. («Пр. Пр.», ч. 196 з 24. VIII).

— Нові пароплави. — В Німеччині для совітів зроблено два нових пароплава. Один з них «Котовський» уже прибув до Одеси. Прибуття другого «Крим» очікується в найближчому часі. «Котовський» буде обслуговувати Херсонську лінію, а «Крим» — Кримсько-Кавказьку. («Изв.», ч. 198 з 26. VIII).

— Побутова картинка (Селище, Барішівського району)
Правили селом загальні збори виборців та збори земгромади, що зібралися з лютого 1926 року аж 32 рази.

Що не тиждень, то й збори!
Все землю та ліс ділили... Ох, тяжка праця ділити землю!.. Тяжка!..

— Чуби аж досі мокрі!
А сільрада теж землю ділила. 9 раз засідала і все землю ділить. Взагалі: роботу ради можна характеризувати так:

— А чи засідали у вас комісії?
— Ні, — «бог милував»!
— А як кооперація?
— Царство їй небесне — тихо приставилася!

— А хата-читальня?
— Так собі. На тонку пряделі
— А як школа?
— Щось робить там учитель, а хіба то наша справа?

— А шляхи ремонтували?
— Ні!
— А чи знаєте ви положення про Ради?
— Ні!

— А як громадські організації?
— Щось роблять, або я знаю!
— А як кооперація?
— От причіпилися!.. Як, та як?.. Звісно — канцелярія є, а ось чи хто там ладу добере — трудно сказати!

Сільрада працювала погано — це безперечно.

Нас цікавить друге — що робив Барішівський РВК, що має отаку «працевздатну» раду? («Пр. Пр.», ч. 206).

В і н .

На українських землях.

На Волині, Холмщині, Підляшшю та Поліссі.

— Церковна нарада відбулася 19 серпня ц. р., що складалася з представників Волині, Холмщини та Полісся. На порядку денному були інформації про стан на місцях, справа участі українців у митрополітальній нараді 22-24 серпня у Варшаві, висвячення укр. єпископів та, взагалі, справи роботи на місцях. Вирішено, що для успішного переведення всіх справ, що торкаються українського церковного життя, потрібна одна зовнішня організація. У зв'язку з цим постановлено з'організуватися в статутну громадсько-церковну організацію. Проект статуту доручено виробити обраній з 4-х осіб комісії.

— Посвячення стрілецької могили в Дилятині на Волині відбулося 22 липня с. р. Місцевий комітет на чолі з селянином Дидерчуком насипав біля Дилятини на передмісті Шепелівка високу могилу. Там відбулася панахида. Зібралось багато люду, виголошувалися промови; закінчилося свято співом «Боже Великий, Єдиний» («Укр. Громада», ч. 34 з 26 серпня с. р.).

— Жіночий гурток ім. Лесі Українки засновано в селі Коденці на Підляшшю при філії Т-ва «Рідна Хата» («Новий Час», ч. 104 з 29 серпня с. р.).

— «Історію» «Просвіти» має видати Луцька повітова «Просвіта» з нагоди десятиліття її існування («Укр. Громада», ч. 34 з 26 серпня с. р.).

В Галичині.

— Посвячення стрілецької могили в Татаррах на Самбірщині. — Молодь села Татар на Самбірщині своїми стараннями та власними силами зробила високу стрілецьку могилу та поставила на ній хреста. 8-го

липня с. р. відбулося урочисте посвячення цієї могили, що насипана в пам'ять тих, хто життя своє віддав за волю отчизни. Панахиду служили трое священників. Було багато представників українського громадянства, між ними і посол Татомир. Населення своєю численною присутністю показало наскільки воно усвідомлює значіння наших військових традицій і шанування пам'яті героїв («Новий Час», ч. 103 з 27 серпня с. р.).

— Свято Маркіяна Шашкевича на Підліській Горі, заініційоване Т-вом М. Шашкевича в Золочеві, відбулося 5 серпня с. р. У тому святі прийняло участь багато народу, не тільки із Золочівщини, але і з Брідщини, Підгаєччини, Перемишлянщини то-що. Розпочато воно було архирейською службою Божою. По службі Божій відбулася урочиста академія в пам'ять М. Шашкевича. Після академії відбулися вправи луговиків та луговичок («Діло», ч. 190, з 25 серпня с. р.).

На Закарпатті.

— Нафта на Закарпатті. — До лужицької місцевості прибула спеціальна комісія для обслідування ґрунту і сили нафтових джерел, які б'ють з під землі. На майбутній рік мають там вертати ями в глибину до 1000 метрів («Новий Час», ч. 104 з 29 серпня с. р.).

Газетні звістки.

— Жидівська колонізація в Бір-Біджанському районі на Сибіру потерпіла повне фіаско. Велика кількість переселенців повертається з Бір-Біджану назад до полишених ними місцевостей. Совітська влада вирішила відвести цим біженцям землі в Криму та на Північній Кавказі, де вже віділено 4.000 десятин землі. Було утворено вже відповідний комітет, який розпочав підготовчу роботу для поселення жидів на Північній Кавказі. Але

місцеве «начальство» в особі якогось Мацюка заявило, що воно не допустить поселення жидів в цьому районі, рахуючи це поселення економічно некорисним і політично шкідливим («Руль», ч. 2357 з 28 серпня с. р.).

— Антисемітизм і ксенофобія на Україні. — «За Свободу», ч. 194 з 25 серпня с. р. подає з Харькова таку звістку: «В Луганську мали місце заколоти на одній із фабрик, з якої робітники не хотіли допустити присланих на фабрику з бюро праці двох жидів і одного китаїця. Натовп робітників накинувся на них з криками, що не дасть роботи «пришельцям» з Москви, бо місцевим робітникам нема чого їсти, і всіх трьох забито».

— Ціна на хліб на Україні підскочила втричі. — Замість попередньої стабільної ціни 16 коп. за кіло, зараз напівбілий хліб продається по 45 коп. за кіло. («Руль», ч. 2356 з 26 серпня с. р.).

— Совітські маневри на Україні мають бути розпочатими в вересню місяці. Цим маневрам, як подає «Руль», ч. 1359 з 30 серпня с. р., надається велике значіння в наслідок «української агітації», і наказано надати їм дуже «пожвавлений» характер з участю київського робітничого населення. 14-ий корпус з усіма технічними військами готується до маневрів, в яких приймуть участь відділи «Осавіяxima» і повітроплавні організації. Вперше буде притягнуто до маневрів інженерів та техніків, з яких твориться особлива команда під безпосереднім командуванням політичного комісара.

— Український театр в Сибіру існує вже 5 років під дирекцією В. Бунчука. За це час цей мандрівний театр давав вистави у всіх майже великих містах Сибіру, Забайкалля та Далекого Сходу («Діло», ч. 190 з 25. VIII с.р)

3 життя

укр. еміграції

У Франції.

— 3 життя укр. колонії в Лорені. — 25 серпня загинув на праці Гр. Каленівич, родом з Галичини. Народився 30 січня 1904 року. Поховано його було в Омекурі.

— 19 і 26 серпня підряд Драматичним гуртком було виставлено з великим успіхом «Наталку Полтавку». Ролою Наталки грала французенка М-ль Жорж. Не дивлячися на чужий акцент та труднощі вивчення ролі на малознаній мові, артистка дала добрий образ і показала зовсім коректну гру.

— 9 вересня має бути дана з мішаним співом вистава в м. Кнютанжі спільно з тамтешньою Українською Громадою. Відбудеться вона в Альгранжській салі.

В майбутньому Драматичний гурток намічає поставити «Запорожця за Дунаєм».

— Розшукують. — Павло Кучеренко (Nowy Zjazd, 5, Warszawa, Pologne) розшукує Дениса Безкоровайного, який працював на металургічному заводі в Альгранжі (Мозель) і просить Д. Безкоровайного або тих, хто знає, де він перебуває, подати про нього відомості на подану вище адресу.

В Америці.

— Українець професором університету в Америці. — Університет в Айова-Ситі іменував українця Василя Галича одним із своїх професорів. Досі в Америці був тільки один професор з походження українець, це — Олександр Неприцький - Грановський. Тепер українців професорів в Америці буде двоє («Діло», ч. 190 з 25 серпня с. р.).

ВІД РЕДАКЦІЇ.

На оплату штрафу громадянина
Гришина (Омекур) одержано дві

п. Бакуменка (Константина, Ал-
жир) 50 фр., які і передається по
належності.

З м і с т.

Париж, неділя, 9 вересня 1928-року — ст. 1. — Д а в н і й. Літературні спостереження. V. — ст. 4. — Є. О н а ц ь к и й. Українські вірування і звичаї зв'язані з ритуалом похорон. Віра в немертельність душі — ст. 7. В. С. З життя й політики — ст. 10. — В. Р о м а н а. Початок самопущення — ст. 13. — Т. О л е с і ю к. Жиди на сов. Україні та в ССРСР. — ст. 16. — Н. В. Ще з приводу україно-чеських відносин. II. — ст. 20. O b s e r v a t o r. З міжнароднього життя — ст. 22. — З преси — ст. 25. Х р о н і к а. З Великої України — ст. 27. — На укр. землях — ст. 30. — Газетні звістки — ст. 30. — З життя укр. еміграції. — У Франції — ст. 31. — В Америці — ст. 31.

Українська Громада в Ліоні повідомляє, що на її запрошення
в неділю 9 вересня с.р. в Ліоні в Salle des Fêtes de la Mairie
du 3-me arrt de Lyon, 215, Rue Duguesclin

ПРОФ. М. СЛАВІНСЬКИЙ

прочитає публичну лекцію на тему:

«Україна в минулому і майбутньому»

Початок о 3-ій год. дня

ВІДДІЛ ПО ОПІКУВАННЮ ЕМІГРАЦІЄЮ

при Місії УНР в Парижі.

цим повідомляє, що ним розпочата справа допомоги українським громадянам одержувати землю в оренду у Франції. Відділ дбає також про приміщення на працю безробітних громадян, які знаходяться у Франції, або й по за її межами. Звертатися належить по такій адресі:

Mission Ukrainienne. 42, Rue Denfert Rochereau, Paris V.

Редагує — Комітет.

Адміністратор: **Іл. Косенко**
Le Gérant: M-me Perdrizet.